

Natuurlijk!

Bommelerwaard

maart 2025

- Vogelatlas
- Kattenstaart
- Paddenstoelen Bruchemse bos
- Hommels
- Vrijwilligers

50

Vogels in de Bommelerwaard

Atlas van broedvogels en wintervogels in een rivierenlandschap

De Bommelerwaard kent een grote rijkdom aan vogels, die de afgelopen jaren door de Natuurwacht Bommelerwaard in kaart is gebracht. Alle gegevens worden verwerkt tot een prachtig vogelboek.

- Ruim 150 beschrijvingen van vogels in de Bommelerwaard
- Inclusief verspreidingskaarten
- Meer dan 350 pagina's, met prachtige vogelfoto's uit de regio
- Fraaie vormgeving, hard cover, op 200 bij 280 mm formaat

Voorintekenen

Het is vanaf nu mogelijk om in te tekenen. Dan wordt er een exemplaar voor je gereserveerd. De ledenprijs van het boek is € 35,- (€ 37,50 voor niet-leden). Bij voorintekening ontvang je **€ 5,- korting**.

Sponsor je favoriete vogel

Voor € 60,- sponsor je een soort naar keuze en wordt je naam in het boek vermeld. Je ontvangt een exemplaar en je wordt uitgenodigd voor de boekpresentatie op vrijdagavond 21 november 2025. Door te sponsoren help je ons met de uitgave en kunnen we laten zien dat velen de vogels in de Bommelerwaard een warm hart toedragen.

Kijk op www.natuurwachtbommelerwaard.nl/boek voor meer informatie over de voorintekening en sponsoring

Inhoud

jaargang 9, nummer 1, maart 2025

Vrijwilligers Harry Kolman	4
Witte kwikstaart Erwin vd Speld	5
Vogelatlas Bommelerwaard: aftellen maar! Cassandra v Altena, Arnout d Mooij	7
Uniek samenwerkingsproject voor akkervogels in Velddriel Ton v Balken	11
Grote kattenstaart en de kattenstaartdikpoot Dirk Muller	13
Paddenstoelen in het Bruchemse bos Marion de Leeuw	19
Harry Kolman, bestuurder en docent in hart en nieren interview	24
De hommels van de Bommelerwaard Rien Melis	26
Nieuwe bomen en struiken voor De Kloosterwiel Ton v Balken	30

colofon

Natuurlijk Bommelerwaard is een uitgave van de Natuurwacht Bommelerwaard en verschijnt tweemaal per jaar.

Prijs:
leden, gratis
losse nummers, € 3,50

Redactie:
Ton van Balken
Rien Melis
Harry Kolman
redactie@natuurwachtbommelerwaard.nl

Inhoudelijk advies:
Dirk Muller

Taalkundig advies:
Metteke de Vries

Vormgeving en opmaak:
Harry Kolman

Oplage: 625

Druk: WS-media groep, Waardenburg

Natuurwacht Bommelerwaard
Postbus 157
5300 AD Zaltbommel

email:
info@natuurwachtbommelerwaard.nl
website:
www.natuurwachtbommelerwaard.nl

© 2025

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door print-outs, kopieën, of op welke manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Struiken planten perceel Velddriel

Vrijwilligers

Met rond de tachtig vrijwilligers hebben we niets te klagen

- Veel verenigingen hebben het moeilijk. Veelal door gebrek aan vrijwilligers, er worden zelfs cursussen gegeven hoe vrijwilligers te werven.
- Ik ken één vereniging die dat probleem zeker niet heeft, de Natuuracht Bommelerwaard! Met rond de TACHTIG vrijwilligers hebben we niets te klagen. Tien werkgroepen en als ik het bestuur ook als werkgroep zie, zelfs elf. En daar blijft het niet bij, want er wordt momenteel gekeken of er een Vleermuis werkgroep gestart kan worden en heel voorzichtig denk ik wel eens aan een 'Onder water' werkgroep.
- Al die vrijwilligers doen hun ding, de één een paar maal per jaar, de ander slaapt zelfs met een verrekijker om z'n nek.
- We hebben ook verschillende vrijwilligers die bij meer dan één werkgroep zitten. Zo kan je zomaar iemand op een ladder zien staan, die de week daarvoor nog druk was met takken sjouwen. Of iemand die op het ene moment patrijzen aan het tellen is en daarna het magazine rond brengt. Ook zoiets, alle magazines voor leden in de Bommelerwaard, worden door vrijwilligers rond gebracht en dat zijn er ruim vijfhonderd.
- Kortom, Vrijwilligers dank je wel voor jullie onmisbare bijdrage aan een mooie vereniging die dit jaar Vijftig jaar jong is.

Harry Kolman (vz)

Nee, u hoeft niet te zoeken naar bekenden op dit plaatje, want meer dan een plaatje is het niet..

Het is de uitkomst van een AI-opdracht. Op een AI-website waar je ook afbeeldingen kan genereren, ingegeven: 'natuur', 'vrijwilligers', 'groen hesje', 'knotten', 'knotwilgen' en 'kruiwagen'. Grappig resultaat. Ik wilde het u niet onthouden.

Witte kwikstaart (Motacilla alba)

De Witte kwikstaart: een persoonlijke favoriet

Vaak is er een aanleiding waarom er in dit artikelje over vogels aan een bepaalde soort aandacht wordt besteed. Deze keer is die aanleiding niets anders dan mijn persoonlijke voorkeur. De Witte kwikstaart (*Motacilla alba*) heeft al langgeleden mijn hart gestolen vanwege zijn zeer herkenbare gedrag en zijn eenvoudige maar scherp afgetekende uiterlijk.

Met een lengte van 18 cm is de Witte kwikstaart iets groter dan bijvoorbeeld een huismus. Dat verschil in lengte komt vooral door zijn lange staart. De staart is zwart met witte randen en de rug is grijs. Dat grijs, bij het vrouwtje donkerder dan bij het mannetje, loopt bij het vrouwtje door tot op het achterhoofd en gaat dan over in een zwarte rand die het wit rond de ogen en de snavel markeert. Bij het mannetje is het achterhoofd zwart, waarbij dit vaak via een smalle band doorloopt naar de bef die, net als bij het vrouwtje, ook zwart is. Bij het mannetje zijn de veren rond de

ogen en boven de snavel ook wit. De buik van zowel man als vrouw is wit tot licht grijs. Met zijn donkergrijze, vrij hoge, poten en een continu op en neer wippende staart is deze vogel echt een parmantige verschijning.

Die op en neer wippende staart en zijn kleurstelling is waar de Witte kwikstaart zijn Nederlandse naam aan heeft te danken. In het Engels heet hij de White wagtail, vrij vertaald de witte kwispelaar. Dat ik niet de enige ben die dit een elegant vogeltje vindt, blijkt wel uit het feit dat de Witte kwikstaart in het Italiaans "Ballerina bianca" heet oftewel witte danseres.

De donkere korte dunne snavel is een indicatie van wat er bij de Witte kwikstaart op het menu staat. Dat zijn vooral insecten zoals muggen, vliegen, libellen en vlinders. Maar ook de larven van deze insecten en kleine ongewervelde dieren worden naar binnen gewerkt. De insecten worden al rennend over de grond gevangen, soms afgewisseld met een korte vlucht. Eén van de favoriete plekjes om insecten te vangen is in de nabijheid van vee, omdat daar regelmatig insecten opvliegen die dan gevangen worden. Maar ook op rustige polderweggetjes met een slootje in de nabijheid kun je de Witte kwikstaart bezig zien om zijn kostje bij elkaar te scharrelen. Een gezond volwassen individu weegt tussen de 20 en 27 gram.

Voor aanvang van de trek, die loopt van half september tot eind november, zijn er al vanaf juli concentraties van vooral jonge Witte

De Witte kwikstaart heeft al langgeleden mijn hart gestolen

<< Witte kwikstaart (*Motacilla alba*)

Dit kan onder het dak van een huis of schuur zijn, maar ook onder een brug of zelfs in een slootkant

kwikstaarten te zien op locaties met een groot voedselaanbod. De trek van Nederlandse broedvogels loop via het Iberisch schiereiland naar Marokko. Bij terugkomst in maart zijn drassige graslanden de eerste gebieden waar de kwikken te zien zijn. Na te zijn bijgekomen van de lange reis verspreiden de vogels zich over bijna geheel Nederland om daar een geschikte nestplaats te vinden. Uitzondering daarop zijn de dicht beboste gebieden van de Veluwe en de grote stedelijke gebieden in de Randstad. Merkwaardig genoeg is ook de dichtheid van broedparen in Zuid-Limburg zeer laag, terwijl het landelijk gebied in die regio op het eerste gezicht een heel geschikt biotoop lijkt voor de Witte kwikstaart.

De broedtijd loopt van april tot in augustus en in die tijd hebben de vogels een grote voorkeur voor kleinschalige cultuurlandschappen. Het nest wordt op een beschutte plek gemaakt. Dit kan onder het dak van een huis of schuur zijn, maar ook onder een brug of zelfs in een slootkant. Op veel boerenerven kun je wel een paartje kwikstaarten aantreffen en het is dan altijd weer een verrassing welke plek ze het meest geschikt vinden om hun nest te maken. In het nest worden vier tot zes eieren gelegd, die door het vrouwtje worden uitgebroed en na ongeveer twee weken uitkomen. De jongen worden twee weken lang op het nest gevoerd en zijn dan groot genoeg om uit te vliegen. Ze hebben dan een verenkleed dat voornamelijk

Witte kwikstaart

Bronvermelding:
Websites: Sovon, Vogelbescherming Nederland, Waarneming.nl en vogels-europa.linnaeus.naturalis.nl
Boeken: Vogelatlas van Nederland editie 2018, Hayman's zakgids Vogels en Vogels om ons heen Ko Zweres

grijsbruin is en waarin de contouren van het volwassenkleed al wel herkenbaar is. Nadat de jongen het nest hebben verlaten, worden ze nog een kleine week door de ouders gevoerd. Daarna moeten ze zichzelf bedruipen.

Wanneer we kijken naar de landelijke trend van het aantal broedparen in de laatste paar decennia is te zien dat er vanaf 1990 een duidelijke teruggang is geweest. Deze teruggang is rond 2010 gestopt en sinds die tijd is het aantal broedparen min of meer stabiel gebleven. Via de verschillende soorten tellingen die er door Sovon worden gedaan, wordt het aantal broedparen geschat op tussen de 70.000 en 110.000.

Zoals eerder genoemd komen de Witte kwikstaarten in bijna heel Nederland voor en verkeren ze graag, op gepaste afstand, in de nabijheid van mensen en de daarbij behorende activiteiten en bebouwingen. Ook in de Bommelerwaard kun je in het landelijk gebied en aan de rand van de woonkernen de Witte kwikstaart tegenkomen. Het Munnikenland en het gebied ten zuiden Brakel en Zuilichem zijn volgens Waarneming.nl hotspots. Aan de oostkant van de Bommelerwaard heb je in de Kil van Hurwenen en aan de noordwest kant van Kerkdriel de grootste kans om dit vriendelijke vogeltje tegen te komen.

Erwin van der Speld

Veldleeuweriken boven akker, Arkenwaard

Vogelatlas Bommelerwaard: aftellen maar!

Het is zover, we zitten in het laatste atlasjaar! In 2021 zijn we gestart met de voorbereidingen van dit grote project. In drie jaar tijd wilden we alle broedvogels en wintervogels in de gehele Bommelerwaard tellen. We hebben de Bommelerwaard heel wat beter leren kennen!

Als dit magazine uitkomt, dan zit ook het laatste winterseizoen voor de vogelatlas er bijna op. Deze wintertellingen vonden plaats van december 2024 tot en met februari 2025. Naast bezoeken aan de laatste kilometerhokken hebben we, net als vorig jaar, deelgenomen aan de grote Midwintertelling, waarbij in één weekend alle wintervogels (eenden, ganzen, reigers, meerkoeten, kieviten, etc.) zijn geteld. Op 28 februari mocht nog de laatste vogel ingevoerd worden en toen was alle data voor de atlas binnen!

Doornwaard met kieviten

In dit artikel delen we enkele leuke krenten in de pap van het telseizoen 2023-2024 en geven we een inkijkje in het schrijfproces en de inhoud van het boek, dat 21 november gelanceerd wordt. De voorintekening is open!

Bijzonderheden winter 2023-2024

We beginnen met een terugblik naar de winter van 2023-2024. Deze winter bracht een invasie van Grote barmsijzen. Kleine vogeltjes, die zich in groepen te goed doen aan de zaadjes van

bijvoorbeeld elzen, zoals bekend is van putters en sijzen. Ze zijn grijs met een beetje bruin en hebben een dieprood petje voorop hun hoofd. In de meeste jaren zien we dit vogeltje hier niet, dus het is een onverwachte wintergast voor de vogelatlas. Voorheen werd er onderscheid gemaakt tussen de soorten Grote barmsijzen en Kleine barmsijzen, maar tegenwoordig worden deze beschouwd als ondersoorten van dezelfde soort, de barmsijzen.

Grote barmsijzen

In december 2023 was er ook een Roze spreeuw op bezoek in de Bommelerwaard. Deze zeldzame vogel, niet nauw verwant aan de gewone spreeuw, had de vetbollen in een woonwijk in Nieuwaal uitgekozen om het jaar uit te luiden. Een volwassen Roze spreeuw is daadwerkelijk roze met zwart, ongeveer als een ekster die per ongeluk in de was is geweest met een rode trui. De Roze spreeuw van Nieuwaal was echter een

Roze spreeuw, juveniel

Het is zover, we zitten in het laatste atlasjaar!

Maar daar bleef
het niet bij.

juveniel exemplaar, zoals de meeste die in Nederland opduiken. Als juveniel zien ze er minder spannend uit, als een merel met een verkeerde snavel.

Verrassingen broedseizoen 2024

Het derde en laatste broedseizoen had enkele verrassingen in petto. Opmerkelijk genoeg waren die niet allemaal het resultaat van het noeste telwerk. Voor het boek zijn we op zoek gegaan naar mooie vogelfoto's. Op Waarneming.nl troffen we een zonnige en haarscherpe foto van een Grote gele kwikstaart, die was gezien in de buurt van de Lieskampen in mei 2023. Leuk, want meestal is deze vogel fotografen te snel af als hij in de winter langs een sloot flitst. We namen contact op met de fotograaf en er volgde een afspraak. Enthousiast liet hij nog veel meer mooie foto's zien, waaronder een Grote gele kwikstaart die zijn jong voert... Een nieuwe broedvogel was ontdekt!

Grote gele kwikstaart met jong

Jaarlijks worden wespandieven gezien bij de Lieskampen, zowel man als vrouw. Ook dit jaar troffen we de wespandief hier weer aan. Het zijn broedvogels van bossen op de hoge zandgronden, die je niet meteen in het rivierengebied verwacht. Een broedgeval leek ons daarom nogal onwaarschijnlijk. Het is bekend dat wespandieven vele kilometers bij hun nest vandaan kunnen foerageren, en dat een groot deel helemaal niet tot broeden komt. Opmerkelijk was wel het 'vlinderen' van een mannetje in 2023 bij de Lieskampen. Dit is typisch baltsgedrag, waarbij het mannetje al vliegend de vleugels boven zijn lichaam tegen elkaar klapt. Na wat speurwerk op Waarneming.nl, vonden we een melding van jonge wespandieven bij de Lieskam-

Wespandief

pen in 2019, met een raadselachtige opmerking over een nest "in de buurt". Toch maar eens navraag doen... En verdraaid, het blijkt dat er in 2019 een succesvol nest is geweest!. De wespandief: broedvogel in de Bommelerwaard.

Als broedvogels op deze manier worden ontdekt, is tellen dan nog wel nodig? Toch wel. Ook uit het veldwerk zijn een paar leuke ontdekkingen voortgekomen. In het vorige magazine meldden we al dat Coen van Tuijl met zijn kersverse drone broedende purperreigers had ontdekt.

Purperreiger

Nabij de Boezem van Brakel vond hij in een rietmoerasje 4 nestelende purperreigers, met jongen en al. Maar daar bleef het niet bij.

Met de drone werden ook andere reigerkolonies nader bekeken. Er was al eerder vastgesteld dat bij de Kil van Hurwenen lepelaars en Grote zilverreigers broeden. Vooral die zilverreigers zijn bijzondere broedvogels in Nederland. Ook waren er in de Waarden bij Loevestein al broedende Kleine zilverreigers gezien, nog spectaculairder. Dit jaar bleek dat dat nog kon worden overtroffen met de vondst van tenminste negen nesten van koereigers in dezelfde kolonie bij Loevestein. De koereiger broedt nog maar sinds 2021 in Nederland en de kolonie waar ze zijn aangetroffen behoort tot de eerste zeven in het land. De koereiger: broedvogel in de Bommelerwaard.

Koereiger

Het Munnikenland herbergt meerdere schatten. Een daarvan maakt een geluidje dat klinkt als een zweeps slag, een hoog 'huulET, huulET'. Het is het

zeldzame porseleinhoen. Dit is geen hoenderachtige, maar een ral. Het geluid wordt met name 's nachts ten gehore gebracht, in ondergelopen graslanden waar verder vooral kikkers kwaken. De vogel is vrij zeldzaam. In 2021 werd het opmerkelijke roepje voor het laatst gehoord in de Bommelerwaard. Gedurende de atlasperiode, vanaf 2022, bleef het lang stil, maar in juni 2024 was er dan toch weer het verlossende geluid, waarmee het porseleinhoen zichzelf van een ticket voor de vogel-atlas van de Bommelerwaard voorzag.

Porseleinhoen

Het boek!

Het wordt raar om weer eens een broedseizoen te hebben waarbij niet bij iedere waarneming van een zingende vogel gedacht hoeft te worden aan de vermelding ervan in de vogel-atlas. Laten we hopen dat er geen invasie van kwartelkoningen plaatsvindt. In ieder geval staat de lente dit jaar in het teken van het boek. De titel kunnen we hier onthullen: Vogels in de Bommelerwaard - Atlas van broedvogels en wintervogels in een rivierengebied.

In het boek worden alle broedvogels en wintervogels van de Bommelerwaard beschreven. Elke soort krijgt een eigen hoofdstukje, dat begint met een paar leuke wetenswaardigheden. Daarna volgt een beschrijving van het voorkomen in de Bommelerwaard, waarvoor de tellingen van de afgelopen drie jaar de basis vormen. Kaartjes illustreren de verspreiding in het broedseizoen en/of in de winter, afhankelijk van of de soort

standvogel, zomergast of wintergast is. Zo weet je dus van elke soort waar en wanneer deze voorkomt in de Bommelerwaard.

Bij elke soorttekst staat vermeld welke veranderingen de afgelopen decennia hebben plaatsgevonden. Daartoe doken we in allerlei oude inventarisatierapporten, waaronder documenten die we raadpleegden in de bibliotheek van Sovon in Nijmegen.

Onze collectie van historische Nederlandse vogelatlassen is daarnaast sterk uitgebreid de afgelopen jaren. Een belangrijk boek om specifiek te noemen, is Vogels van de Grote Rivieren uit 1979. Deze vogelatlas van het rivierengebied is een unieke bron, waarin gedetailleerd verslag wordt gedaan van alle vogels die in het gebied voorkwamen. Het verschil tussen de huidige verspreidingskaarten en die van 50 jaar geleden is soms wel even slikken. Van de roerdomp bijvoorbeeld kwamen een halve eeuw geleden nog ruim 20 broedparen voor in de Bommelerwaard, nu mogen we blij zijn als we er 3 hebben. In die tijd broedde de veldleeuwerik ook nog overal, de huidige verspreidingskaart toont slechts enkele plekken waar hij nu nog voorkomt. Sommige soorten zijn zelfs helemaal verdwenen, zoals de Grauwe gors en de zomertortel. Gelukkig zijn

Bibliotheek Sovon

er ook nieuwe vogels bij gekomen, zoals de buizerd, de Cetti's zanger en de koereiger.

Naast de vogelsoorten is er in het boek ook aandacht voor het landschap van de Bommelerwaard. Uiteraard mag in een vogelatlas een methodehoofdstuk niet ontbreken, met achtergrondinformatie over de tellingen. En een boek over vogels zou maar saai zijn zonder plaatjes. Lokale fotografen hebben hun mooiste vogelfoto's ter beschikking gesteld om het boek rijkelijk te illustreren.

Alles bij elkaar belooft dit boek een must-have te worden voor iedereen die van vogels houdt en meer wil weten over de vogels in onze regio. Ook bij degenen die zich bezighouden met ruimtelij-

Gelukkig zijn
er ook nieuwe
vogels bij
gekomen, zoals
de buizerd, de
Cetti's zanger en
de koereiger

Want vogels
zijn overal, van
uiterwaard tot
industrieterrein,
van akker tot
achtertuintuin

ke ordening en natuurontwikkeling in de Bommelerwaard mag het boek niet ontbreken in de boekenkast. Het laat zien hoe de vogelstand in de Bommelerwaard ervoor staat en waar kansen liggen om deze te verbeteren. Niet alleen in de natuurgebieden, want vogels zijn overal, van uiterwaard tot industrieterrein, van akker tot achtertuin.

De vier auteurs (Coen van Tuijl, Ton van Balken en ondergetekenden), werken nu hard verder aan de teksten van het boek. Vormgever Harry Kolman brengt alle teksten, kaarten en foto's samen om er een aantrekkelijk geheel van te maken. Op 21 november staat de uitgave van het boek gepland. Kijk voor meer informatie over de voortekening en sponsoring op de eerste pagina!

*Cassandra van Altena
en
Arnout de Mooij*

Doornwaard, Moffendijk, ganzen

Uniek samenwerkingsproject voor akkervogels in Velddriel

In het kommenlandschap tussen Velddriel en Kerkdriel liggen veel agrarische percelen. Op veel van die percelen komen maar weinig weidevogels en akkervogels voor. Er broeden slechts enkele Kievieten. Veldleeuweriken, graspiepers, Gele kwikstaarten en patrijzen komen bijna niet meer voor. Zelfs de fazant zie je er nauwelijks. Er zijn diverse redenen waarom hier het aantal weidevogels en akkervogels minimaal is: intensieve landbouw, weinig dekking in de vorm van struweel, weinig voedsel in de vorm van kruidenrijke vegetatie en insecten. Het zou mooi zijn wanneer er in dit open kommenlandschap enige kavels zouden komen met kruidenstroken en hagen. De Natuurwacht ging in gesprek met een van de eigenaren van gronden in dit deel van de zuidoostelijke Bommelerwaard: de R.K. Franciscusparochie. Met VANL De Capreton werd besproken wat de mogelijkheden zijn om een agrarisch perceel om te zetten in een biotoop voor akkervogels. Er waren mogelijkheden om subsidie te krijgen van de provincie, zodat het ook voor de kerk aantrekkelijk was om medewerking te verlenen. Dit alles zou aangevraagd moeten worden bij het Collectief Rivierenland, een organisatie die zich inzet voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Die aanvraag is in 2022 ingediend en medio 2024 kwam een positieve reactie van de provincie. Het project om één kavel aan de Hoevensweg van ongeveer 2 ha in te richten als biotoop voor akkervogels was

goedgekeurd. Er mocht een struweelhaag worden aangeplant van 400 meter breed en 400 meter lang. Er was geld beschikbaar voor de inrichting en de parochie werd gecompenseerd in de waardevermindering van de grond.

Vereiste was wel dat de inrichting moest worden uitgevoerd voor 1 januari 2025. In overleg met het collectief en VANL De Capreton werd een planning opgesteld. Er werd nagedacht over de soorten inheemse kruiden die in dit specifieke agrarische gebied konden worden uitgezaaid en uit welke struiken de struweelhaag moest bestaan. Dit leidde tot een lijst van in totaal 1400 inheemse struiken: vlier, hondsrös, vuilboom, meidoorn, Spaanse aak, etc. In totaal werd 35 kilo aan zaad besteld. Belangrijke kruiden in de diverse mengsels zijn: knoopkruid, luzerneklaver, Witte klaver,

In overleg met
het collectief
en VANL De
Capreton werd
een planning
opgesteld

Zonder hen zou dit nooit tot stand zijn gekomen.

sikkelklaver, boerenwormkruid, heelblaadjes, etc. In het najaar van 2024 werd de grond omgeploegd en bewerkt, zodat er ingezaaid kon worden. De landelijke natuurwerkdag van zaterdag 2 november werd uitgekozen om met zo veel mogelijke vrijwilligers de 1400 struiken te planten. Dat was een groot succes. Bijna 75 natuurvrienden van VANL De Capreton, Natuurwacht, inwoners Velddriel, parochianen waren aanwezig om de vele struiken te planten. Na wat toespraken van onder andere pastoor Putman en onze voorzitter Harry Kolman en de onthulling van een informatiebord ging men aan de slag. Het inplanten verliep voortreffelijk. Om 12.00 uur was mede dankzij het gebruik van enkele grondboren het werk volbracht. Als dank voor het vele werk was er koffie met gebak en als afsluiting een heuse Berenburger. Het gehele gebied is nog niet helemaal ingericht. Het is de wens van de Natuurwacht om ook een amfibieënpoel aan te leggen en een keverbank voor patrijzen. Die werkzaamheden konden door het regenachtige weer en het

natte land nog niet worden uitgevoerd. De planning is om dat in het voorjaar van 2025 uit te voeren, tegelijk met het inzaaien van de keverbank en een akkerstrook met speciale akkerkruiden en granen. Samen met het bestuur van de Capreton moet ook gesproken worden over de wijze en bekostiging van het beheer. Wanneer en hoe gaan we maaien, zodat het een optimaal biotoop wordt voor patrijzen en andere akkervogels? Het zal wel drie tot vijf jaar duren voordat de eerste resultaten zichtbaar worden. We laten onze lezers weten wanneer de eerste patrijzenkuikens rondlopen en de Gele kwikstaart er zijn broedbiotoop heeft. We zullen goed bijhouden welke vogels zich ophouden in de aangeplante struweelhaag en welke vogels zich gaan thuis voelen op dit bijzondere perceel.

Grote dank gaat uit naar het bestuur van de St.-Franciscusparochie. Zonder hen zou dit nooit tot stand zijn gekomen.

Grote kattenstaart en de kattenstaartdikpoot

Flora en fauna, planten en dieren, zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. In ieder ecosysteem zijn ze fijntjes op elkaar afgestemd. Als je natuurgebied de Kloosterwiel in loopt, zie je dat alle organismen samen meer zijn dan een enkele plant, vogel of paddenstoel. Emergente natuur kan je dat noemen: het geheel ontstijgt de som van de afzonderlijke delen. En dat is mooi om te zien. De complexiteit, het samenspel, de onderlinge afhankelijkheid. De een kan niet zonder de ander en samen vormen deze soorten een uniek natuurnetwerk.

Met ingenieuze bloemvormen, geuren en andere lokmiddelen zoals kleur trekt de plant insecten aan; maakt zichzelf onweerstaanbaar voor bestuivers. Aanlokkelijke paarse bloemen met een rijke nectar en voldoende stuifmeel maken dat insecten deze planten makkelijk vinden. Gasten door wie ze zich graag laten opeten.

Het lokken van insecten is een precies karweitje. Niet alle insecten zijn geschikt. De tong moet lang genoeg zijn om bij de nectar te kunnen, de beharing voldoende om stuifmeel mee te nemen. De lijfjes mogen niet te dik en niet te dun zijn. Alles moet kloppen. Je ziet daarom bij verschillende plantensoorten ook verschillende insectensoorten. Er is zelfs een insect dat zich gespecialiseerd heeft op de Grote kattenstaart: de kattenstaartdikpoot (*Melitta nigricans*) voedt zich uitsluitend met de pollen (stuifmeel) van de kattenstaart. Niet gek dus dat deze bij de naam van zijn voedselbron bij zich draagt.

Gekmakend!
Waarom zou je dat doen?

Ruimte voor de patrijzen

Dit perceel van 1,5 ha is speciaal ingericht voor de patrijs. Het gaat niet goed met de patrijs. Rond 1975 leefden nog 100.000 patrijzen in ons land voor. Nu nog slechts enkele duizenden. In de Bommelerwaard is het aantal ook met 95% afgenomen. Belangrijkste oorzaak van de afname is het verlies aan biotoop. Er zijn weinig kruidenrijke graslanden waar de opgroeiende kuikens zaden en insecten kunnen vinden. Er is te weinig dekking om zich te verschuilen voor roofdieren. In de kommanderschap van de Vliert komen nog enkele koppels patrijzen voor. Door dit agrarisch perceel om te vormen tot een ideaal biotoop voor de patrijs hopen we de patrijs voor de Bommelerwaard te behouden.

Sint-Franciscus

Dit perceel is eigendom van de Heilige Franciscusparochie (Bommelerwaard). Sint-Franciscus van Assisi (1181-1226) had grote bewondering voor de schepping. Zijn liefde voor dieren was bijzonder. We herdenken Sint-Franciscus ieder jaar op zijn feestdag van 4 oktober: Wereldvriendendag. Om uitdrukking te geven aan het gedachtegoed van Franciscus hebben de parochianen van de R.K. Franciscusparochie dit perceel beschikbaar gesteld aan de natuur. Aan de Natuurwacht Bommelerwaard is gevraagd dit perceel zo goed mogelijk in te richten voor de natuur en te beheren.

Kruiden en struiken

Aan beide zijden van dit perceel zijn over een lengte van 400 meter en een breedte van 10 meter kruiden ingezaaid. Het zijn kruiden die insecten lokken en voldoende zaden leveren voor de patrijs. Naast de kruidenstrook ligt een strook met akkerkruiden en granen, zoals gerst, rogge en tarwe. Ideaal voedsel voor patrijzen. Centraal op het perceel ligt een kale strook; een zogenaamde keverbank. Deze lets verhoogde strook is aantrekkelijk voor kevers en andere insecten. Naast de keverbank is een haag ingeplant van allerlei verschillende soorten struiken: hondsrui, wilgboom, vlier, meidoorn, mistel, Gaidere roos, etc. Totaal 1400 stuks. In de haag van 400 meter lengte vinden allerlei vogels nestgelegenheid en voedsel.

Door dit agrarisch perceel om te vormen tot een ideaal leefgebied voor de patrijs dragen we bij aan het behoud van deze soort voor de Bommelerwaard.

Poel voor amfibieën

Aan de noordzijde is speciaal voor kikkers en salamanders een poel gegraven. Deze amfibieën leggen eitjes, maar vele eitjes worden door vissen opgegeten. In een poel komen geen vissen voor en daardoor is het een goede kraamkamer voor kikkers en salamanders. Rond de poel is een moeraszone aangelegd met speciale kruiden zoals kookeksbloem en moerasgras.

Inrichting perceel

Rode klaver, roklaver, knoopprijs, margriet, vogelwikkie
 duizendblad, haver, gerst, veldstrijper, veldzuring
 kringlaar, timothee, boomdaggriem, boerenwormkruid, luzerne
 meidoorn, vlier, wilgboom, hondsrui, Spinasme aak
 Rode klaver, roklaver, knoopprijs, margriet, vogelwikkie

Natuurwacht Bommelerwaard
www.natuurwachtbommelerwaard.nl

VANL De Capreton
www.capreton.nl

Infobord geplaatst bij het perceel

Heeft de kattenstaart ook een relatie met katten?

- Veel bijen dragen de naam van een plant maar er zijn er weinig die de naam van een plant dragen die op zijn beurt weer vernoemd is naar een dier.
- Bij mijn weten slechts drie: de biggenkruidgroefbij (*Lasioglossum villosulum*), de kattenkruidbij (*Anthophora quadrimaculata*) en de resedamaskerbij (*Hylaeus signatus*).
- Hoe zit dat dan bij de kattenstaart zelf? Heeft de kattenstaart ook een relatie met katten? Helaas is het hier niet zo spannend. De plant heeft zijn naam ontleend aan de overeenkomst tussen de vorm van een kattenstaart (dier) en de bloeiwijze van de plant. Naast de kattenstaart zijn er meer planten met een staartje. Ook de vossenstaart (gras) en de muizenstaart (een kleine bloemplant) doen hier aan mee. De paardenstaarten zijn zelfs

Grote kattenstaart met kattenstaartdikpoot

- Bronnen:
- Ecopedia (2024). <https://www.ecopedia.be/planten/grote-kattenstaart>
- Koel, H. (2003-2024). Wilde bijen. Retrieved januari 2, 2025, from <https://www.wildebijen.nl/kattenstaartbij.html>
- Stichting planten dichterbij. (n.d.). Flora van Nederland. Retrieved januari 2, 2025, from <https://www.floravannederland.nl/planten>
- Van der Veer, M. (2010, March 8). Nederlandse namen - Dagkoekoeksbloem (*Silene dioica*). Plant(en)namen. Retrieved januari 2, 2025, from <https://www.plantennamen.info/nederlandse-namen/dagkoekoeksbloem-silene-dioica>
- Valk, S. (2017). Veldgids bijen voor Vlaanderen en Nederland. Kosmos uitgevers.
- Weeda, E., Westra, R., Westra, C., & Westra, T. (1985). Nederlandse Oecologische Flora (3e druk 2003 ed., Vol. 1). KNNV.
- Wersch, P. v. (1977). Folklore van wilde planten in België en Nederland. Hollandia.

een heel plantengeslacht (*Equisetum*). Niet uniek dus, maar van alle staarten is de Grote kattenstaart wel een van de mooiste.

De paarse aarachtige bloeiwijze doet bijna orchidee-achtig aan. En een heel veld met kattenstaarten is prachtig om te zien. Vanwege de hoeveelheid nectar trekken ze veel meer insecten aan dan alleen de kattenstaartdikpoot. Ze vervullen daarmee een belangrijke rol in het ecosysteem inclusief de mens.

De mens die in de persoon Linnaeus de plant een wetenschappelijke naam heeft gegeven. In deze naam wordt weerspiegeld waarom hij werd genoemd. *Lythrum* is afgeleid van 'lutron', wat zoiets als geronnen bloed betekent. De wortel van de plant werd gebruikt om een rode kleurstof uit te winnen en zou ook helpen om het bloeden te stelpen. Daar komt waarschijnlijk ook de Duitse naam Blutweiderich vandaan. Het bloedstollende middel wordt al genoemd door Hippocrates. Karel de Grote stelde zelfs een plukverbod in, omdat de planten nodig waren om dysenterie (diarree met bloed in de ontlasting) in Spanje te bestrijden. De Grote kattenstaart is misschien een algemene, maar ook boeiende en prachtig bloeiende plant!

Dirk Muller

jaargang 9, nummer 1, maart 2025

colofon

Natuurlijk Bommelerwaard is een uitgave van de Natuurwacht Bommelerwaard en verschijnt tweemaal per jaar. Prijs: leden, gratis, losse nummers, € 3,50

Redactie:
Ton van Balken
Rien Melis
Harry Kolman
redactie@natuurwachtbommelerwaard.nl

Vormgeving en opmaak:
Harry Kolman

vereniging

Natuurwacht Bommelerwaard
Postbus 157
5300 AD Zaltbommel
email: info@natuurwachtbommelerwaard.nl
website: www.natuurwachtbommelerwaard.nl

bestuur

voorzitter	Harry Kolman, Zaltbommel
secretaris	Cassandra van Altena, Zaltbommel
penn.meester	Marijn Rang, Kerkwijk
leden	Dirk Muller Ton van Balken Erwin vd. Speld Arnout de Mooij

contactpersonen werkgroepen

WG Kleine marters, Arnout de Mooij
arnoutdemooij@gmail.com

WG Landschapsbeheer, Ton van Balken
acvanbalken@upcmail.nl

WG Akkervogels, Hanneke Verheul
akkervogels@natuurwachtbommelerwaard.nl

WG Steenuilen, Harry Kolman
h.kolman@natuurwachtbommelerwaard.nl

WG Torenvalken, Ton van Balken
acvanbalken@upcmail.nl

WG Vlinders, Lot Tönis
vlinderwerkgroep@natuurwachtbommelerwaard.nl

WG Vogels, Arnout de Mooij
arnoutdemooij@gmail.com

WG Poelen,
poelen@natuurwachtbommelerwaard.nl

WG Natuurwandelingen, Dirk Muller
nwb.d.muller@gmail.com

WG Planten, Dirk Muller
nwb.d.muller@gmail.com

Verenigingsnieuws 2025-1

Algemene ledenvergadering en lezing over reigers

De algemene ledenvergadering vindt plaats op dinsdag 25 maart in de Gasthuiskapel in Zaltbommel. Tijdens de vergadering worden de jaarverslagen van 2024 besproken en de plannen en begroting voor 2025 gepresenteerd. Dit jaar zijn Ton van Balken (algemeen bestuurslid), Erwin van der Speld (algemeen bestuurslid) en Cassandra van Altena (secretaris) aftredend. Ton en Erwin stellen zich weer verkiesbaar op. Cassandra legt haar taken als secretaris neer, maar zal zich verkiesbaar stellen als algemeen bestuurslid. Arnout de Mooij (algemeen bestuurslid) stelt zich verkiesbaar als secretaris. Na de ledenvergadering start om 20.30 een openbare lezing (ook niet-leden zijn dus welkom!), gegeven door Coen van Tuijl. Coen is vrijwilliger bij de Natuurwacht en een enthousiaste vogelaar. In deze lezing gaat hij in op de reigers en andere vogels die in kolonieverband broeden in de Bommelerwaard.

Jubileum: 50 jaar Natuurwacht Bommelerwaard

Dit jaar bestaat de Natuurwacht Bommelerwaard 50 jaar! Een prachtige mijlpaal voor onze vereniging. We vieren dit met diverse activiteiten: een mooie jubileumuitgave over 50 jaar Natuurwacht, een gezellig uitje met onze vrijwilligers, een bijzondere lezing van Marc Argeloo en de publicatie van de Vogelatlas Bommelerwaard. Maar als eerste staat een feestelijke borrel in de Gasthuiskapel in Zaltbommel op het programma! U bent van harte uitgenodigd hierbij aanwezig te zijn van 20.00 tot 22.00, dus noteer vrijdag 11 april alvast in uw agenda!

Ruimtelijk ordening en natuurprojecten Bommelerwaard

In de Bommelerwaard lopen veel projecten die zich op natuur richten of daar invloed op hebben. Projecten onder de aandacht van de Natuurwacht zijn (geweest):

- Perceel Velddriel. Na jarenlang wachten werd in het najaar van 2024 duidelijk dat we aan de slag konden gaan op het perceel in Velddriel! Samen met vrijwilligers van de Natuurwacht Bommelerwaard, agrarische natuurvereniging De Capreton en de St-Franciscusparochie (Katholiek Bommelerwaard) zijn zaterdag 2 november 1400 struikjes geplant op het perceel. Het perceel is eigendom van de parochie en gaat door de Natuurwacht en Capreton beheerd worden. Naast een lange haag komen er nog brede kruidenstroken, een poel en een zogenaamde keverbank. Het perceel wordt zo geschikt gemaakt als leefgebied voor patrijzen en andere akkervogels.

- Plantactie Kloosterwiel. Eind september 2024 is een flink aantal bomen gekapt in natuurgebied De Kloosterwiel in het esenbos aan de westkant van de wiel. De bomen waren ziek en vielen om. Op zaterdag 30 november zijn met vele vrijwilligers 70 nieuwe bomen en 500 struiken geplant.

- Brandstofleiding defensie. Defensie gaat de huidige pijpleiding in de Bommelerwaard vernieuwen. N.a.v. een informatieavond over dit onderwerp heeft de Natuurwacht een korte zienswijze ingediend. Vervolgens is de Natuurwacht uitgenodigd voor een gesprek, waarin wij duidelijk konden maken welke gebieden kwetsbaar zijn m.b.t. aanwezige soorten. Ook bij het vervolg van het plannings- en uitvoeringstraject zal de Natuurwacht betrokken blijven.

- Gelderse omgevingsvisie. De provincie Gelderland vernieuwt haar omgevingsvisie. De Natuurwacht neemt deel aan de participatierondes die in dit kader georganiseerd worden, om de stem van de natuur in onze regio te vertegenwoordigen.

In Memoriam Gerard Terpstra

Op donderdag 7 november bereikte ons het ongelooflijke nieuws dat Gerard Terpstra was overleden. Plotseling, op veel te jonge leeftijd (60 jaar), overleden aan een hartaanval. Gerard was vele jaren vrijwilliger bij onze Natuurwacht Bommelerwaard. Hij woonde in de binnenstad van Zaltbommel, vlakbij de heemtuin en kruidentuin. Hij voelde zich samen met andere bewoners van Zaltbommel verantwoordelijk voor het beheer van beide tuinen. Regelmatig was hij samen met Caroline, zijn vrouw, present op de maandelijkse werkdagen. Gerard deed dan vaak het wat zwaardere werk, zoals spitten en kruien

Heel bijzonder was zijn interesse voor amfibieën. Tijdens zijn wekelijkse hardloop-ronde over de dijk van Gameren zag hij in februari 2018 de vele doodgereden salamanders. Het liet Gerard niet onberoerd en samen startte hij met de Natuurwacht een actie om de salamanders te beschermen. Dat resulteerde niet alleen in een daadwerkelijk actie met amfibieschermen en emmers, maar ook met de oprichting van een werkgroep. Dat alles resulteerde weer in een heuse amfibietunnel onder de waaldijk bij Gameren. Het tekent de gedrevenheid van Gerard: niet alleen melden, maar zelf aan de slag gaan en het probleem trachten op te lossen. We hebben Gerard in die vele jaren leren kennen als een zeer sympathiek persoon met grote kennis van zaken en een groot hart voor de natuur. We wensen Caroline ontzettend veel sterkte. Bij ons werken in de heemtuin en kruidentuin zal Gerard voor altijd dichtbij ons zijn.

Activiteitenagenda maart 2025 – september 2025

Datum	Soort activiteit	Thema	Informatie
Za 8-3	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Kloosterwiel	Aanvang: 9.30 uur tot 13.00 uur Startpunt: volgt per e-mail Contactpersoon: Ton van Balken
Za 15-3	Openbare excursie	Ijsvogels en voorjaarsvogels in de Gamerensche waard Het voorjaar ontwaakt, het vogelorkest is al aardig aan het opbouwen. Tijdens deze excursie hopen we de ijsvogel voorbij te zien flitsen, maar er zullen genoeg andere vogels te zien én te horen zijn.	Start: 8.00, bij het bruggetje in de Gamerensche waard Duur: 1,5-2 uur Deelname is gratis. Contact: Cassandra van Altena
Di 25-3	Algemene Ledenvergadering	Algemene Ledenvergadering NWB Leden zijn van harte uitgenodigd om de jaarlijkse ledenvergadering bij te wonen.	Zie voor meer informatie de uitnodigingsbrief en onze website. Contact: Cassandra van Altena
Di 25-3	Lezing	Kolonievogels in de Bommelerwaard Het broedseizoen van de kolonievogelteller begint vroeg en gaat lang door. In de Bommelerwaard zijn de afgelopen jaren voor onze vogelatlas de koloniebroeders (zoals lepelaar, visdief of huiszwaluw) intensief gevolgd. Tijdens deze lezing geven we een inzicht in de resultaten van die inspanningen.	Aanvang: 20:45u Locatie: Gasthuiskapel, Gasthuisstraat 34, Zaltbommel. Toegang: gratis Contact: Cassandra van Altena
Za 5-4	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin De winter is voorbij. We gaan de heemtuin en kruidentuin weer klaarmaken voor het voorjaar. In de kruidentuin gaan we de rozen en kruiden snoeien. In beide tuinen gaan we de paden in orde maken.	Aanvang: 10.00 tot 13.00 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Zo 30-3	Werkgroep Natuurwandelingen	Natuurwandeling afgedamde Maas en Doornwaard	Start 10:00 uur bij parkeerplaats strandbad Well. Duur ca. 2,5u Contactpersoon: Dirk Muller.

Di 8-4	Lezing	Lezing: marters in de Bommelerwaard Tot de marterachtigen behoren de wezel, de hermelijn, bunzing, boomarter, de steenarter en de das. Allemaal komen ze voor in de Bommelerwaard, maar ze laten zich maar zelden zien. Kelly Rebergen is ecooloog en lid van de werkgroep. Ze vertelt over de leefwijze van deze geheimzinnige roofdieren én over hoe we ze kunnen beschermen.	Aanvang: 20:00u (inloop 19:45u) Locatie: Gasthuiskapel, Gasthuisstraat 34, Zaltbommel Kosten: geen Contactpersoon: Arnout de Mooij
Vrij 11-4	Jubileumborrel	Jubileumborrel Feestelijke bijeenkomst waarop we het glas heffen op 50 jaar Natuurwacht Bommelerwaard.	Locatie: Gasthuiskapel, Zaltbommel Voor leden en genodigden, meer informatie volgt in de uitnodiging.
Woe 16-4	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin Vrijwilligers krijgen via de e-mail een uitnodiging met een overzicht van de werkzaamheden.	Aanvang: 10.00 tot 12.30 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Za 19-4	Openbare excursie	Weidevogels Bruchem/Kerkwijk In deze tijd van het jaar zijn weidevogels als grutto, tureluur, Kievit en wulp actief. In het weidevogelgebied ten westen van Bruchem en Kerkwijk zijn ze te bewonderen. We maken een fietsronde van ongeveer 10 kilometer rondom het gebied. Langs de route zijn ongetwijfeld ook verschillende zangvogels te horen.	Start: 10:00u, parkeerplaats achter Esso Steenweg Zaltbommel Duur: 2 uur; Deelname is gratis. Maximum 15 deelnemers, aanmelden nodig (mail via info@natuurwachtbommelerwaard.nl) Contact: Arnout de Mooij
Za 3-5	Openbare excursie	Vroege vogels bij de Kloosterwiel Bij de Kloosterwiel bij Zaltbommel komen wel 40 soorten broedvogels voor. Sommigen laten zich zien en anderen zijn te herkennen door hun zang. We gaan op zoek bij zonsopkomst.	Start: 5:45u, bij het bruggetje aan de Kloosterwiel, Zaltbommel Duur: 1 - 1,5 uur Deelname is gratis. Contactpersoon: Arnout de Mooij
Za 3-5	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	Aanvang: 10.00 tot 13.00 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Za 17-5	Openbare excursie	Fietsexkursie Poederoijensehoek en omgeving Ten westen van de Meidijk - daar waar de Bommelerwaard op z'n smalst is - ligt een voormalig inundatieveld van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Onze tocht leidt u door een landschap vol verhalen, inundatiewerken, waaiersluizen, dwarskades, zijvingen en nieuwe natuur. Gidsen: landschapsarchitect Arjan Nienhuis en natuurgids Cassandra van Altena	Start: 10.00, locatie volgt na aanmelding Duur: 2,5-3 uur Deelname is gratis. Contactpersoon: Cassandra van Altena LET OP: aanmelden gewenst, max. 15 deelnemers.
Za 24-5	Vrijwilligersuitje	Vrijwilligersuitje Excursie of buitenactiviteit in een van de natuurgebieden die de Bommelerwaard rijk is, inclusief gezamenlijke lunch.	Voor alle vrijwilligers van de Natuurwacht. Meer informatie volgt in de uitnodiging.
Woe 28-5	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	Aanvang: 10.00 tot 12.30 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Za 7-6	Openbare excursie	Vogelexcursie Buitenpolder Heerewaarden De Buitenpolder Heerewaarden is een prachtig gevarieerd gebied met bos, open veld en water, waar allerlei verschillende vogels voorkomen. Zoals nachtegalen, spotvogels, kneutjes en braamsluipers in de open stukken en kleine plevieren, oeverzwaluwen en ijsvogels aan de waterrand.	Start: 7:00u, ingang hoek Heggeldijk/Hogewaard Duur: 2 uur Deelname is gratis Contactpersoon: Arnout de Mooij
Za 7-6	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	Aanvang: 10.00 tot 13.00 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Za 14-6	Natuurwandeling De Lieskampen	Flora en fauna van de Lieskampen (1e) De Lieskampen is rijk aan vogels, vlinders en libellen. Iedere maand organiseert de Natuurwacht een excursie. Een goede manier om de diverse soorten te leren kennen. Gidsen: Rien Melis en Ton van Balken	Start: 13.30, parkeerplaats aan de zeedijk Duur: ongeveer 2 uur Contactpersoon: Ton van Balken

Woe 18-6	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	Aanvang: 10.00 tot 12.30 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Za 5-7	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	Aanvang: 10.00 tot 13.00 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Woe 16-7	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	Aanvang: 10.00 tot 12.30 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Za 19-7	Natuurwandeling De Lieskampen	Flora en fauna van de Lieskampen (2e) De Lieskampen is rijk aan vogels, vlinders en libellen. Iedere maand organiseert de Natuurwacht deze excursie.	Start: 13.30, parkeerplaats aan de zeedijk; Duur: ongeveer 2 uur Contactpersoon: Ton van Balken
Za 2-8	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	Aanvang: 10.00 tot 13.00 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Za 9-8	Natuurwandeling De Lieskampen	Flora en fauna van de Lieskampen (3e) De Lieskampen is rijk aan vogels, vlinders en libellen. Iedere maand organiseert de Natuurwacht deze excursie.	Start: 13.30, parkeerplaats aan de zeedijk; Duur: ongeveer 2 uur Contactpersoon: Ton van Balken
Woe 20-8	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	Aanvang: 10.00 tot 12.30 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Vrij 22-8	Openbare excursie	Nationale Nachtvliedernacht In het donker van de nacht worden de nachtvlinders met stroop en lampen verleid om zich op witte lakens en bomen te laten bewonderen in de Kloosterwiel LET OP: Bij slecht weer wordt de excursie verplaatst. Houd de website in de gaten.	Start: 20:15, bij het bruggetje aan de Kloosterwiel, Zaltbommel Duur: 2-3 uur Deelname: gratis Contactpersoon: Lot Tönis
Za 6-9	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	Aanvang: 10.00 tot 13.00 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Woe 17-9	Werkgroep Landschapsbeheer	Werkochtend Heemtuin en Kruidentuin	Aanvang: 10.00 tot 12.30 Locatie: Oliemolen Zaltbommel Contactpersoon: Ton van Balken
Di 23-9	Startavond voor werkgroepen Landschapsbeheer, Steenuilen, Torenvalk	Startavond voor werkgroepen Deze avond vormt de gezamenlijke aftrap voor het nieuwe veldwerkseizoen! Het beheer in de Kloosterwiel begint weer voor de werkgroep Landschapsbeheer en leden van de werkgroepen Steenuilen en Torenvalken beginnen ook weer met het ophangen en inspecteren van nestkasten.	Aanvang: 20:00 Locatie: Gasthuiskapel, Gasthuisstraat 34, Zaltbommel. Deelname is gratis. Contactpersoon: Erwin van der Speld
Di 7-10	Openbare lezing	Lezing Marc Argeloo Marc Argeloo is de auteur van het bekende boek Natuuramnesie, waarin hij schrijft over 'Hoe we vergeten zijn hoe de natuur er vroeger uitzag'. De lezing gaat over de thema's van dit boek, die losjes worden verbonden aan onze eigen Bommelerwaard.	Aanvang: 20.00 (inloop 19.45) Locatie: Gasthuiskapel, Gasthuisstraat 34, Zaltbommel. Toegang gratis, aanmelden niet nodig. Contactpersoon: Arnout de Mooij

Raadpleeg voor de laatste informatie over de excursies het bericht op de website van de Natuurwacht Bommelerwaard.

Contactgegevens voor de activiteiten:

Arnout de Mooij	arnoutdemooij@gmail.com / 06-52064637
Cassandra van Altena	c.v.altena@natuurwachtbommelerwaard.nl / 06-10737278
Dirk Muller	nwb.d.muller@gmail.com / 0418-518366
Erwin van der Speld	arrow.c_e@upcmail.nl / 06-44028227
Lot Tönis	vlinderwerkgroep@natuurwachtbommelerwaard.nl / 06-13512226
Ton van Balken	acvanbalken@upcmail.nl / 06-15336335

Rode kelkzwam

Paddenstoelen in het Bruchemse bos

In 2025 is het bos van Bruchem door vrijwilligers geïnventariseerd op de aanwezigheid van vogels, vlinders en libellen. Ook de flora werd geïnventariseerd. In ons vorige magazine (september 2024) zijn de resultaten uitgebreid beschreven. Het was de wens om ook een beeld te krijgen van de rijkdom aan paddenstoelen. Tijdens een van onze zoektochten naar paddenstoelen kwamen we Marion de Leeuw tegen, die zichtbaar genoot van alle paddenstoelen die langs de paden stonden. Marion bleek veel kennis van paddenstoelen te hebben en we spraken af om gezamenlijk de inventarisatie in het najaar uit te voeren. Er werden meer dan zestig soorten paddenstoelen ontdekt. Dat alles heeft geleid tot dit fraaie artikel van Marion in ons magazine met veel prachtige, zelfgemaakte foto's. Eens te meer blijkt hoe rijk een betrekkelijk klein bos kan zijn aan flora en fauna. Laten we het met elkaar koesteren en daar vooral van genieten.

Ecologie van het Bruchems bos

Het Bruchems bos heeft verschillende biotopen, allemaal op een klei-ondergrond. Er is een grasstrook met kale stukken verstoorde aarde, met veel houtsnippers en met plantenresten uit de sloot. Er is een stuk grasland tussen de abelenlaan met ook wat humusarmere plekken met mos. Ook zijn er beboste stukken met diverse bomen als hazelaars, eiken, meidoorns, vlier. Er zijn plaatsen tussen de bomen waar de kleibodem kaal is, op andere plekken is er mos, brandnetel, braam of andere begroeiing. Sommige delen zijn zeer nat. Ook zijn er bosstukken met houtsnippers, takkenhopen en boomstronken. Sommige stukken van het Bruchems bos zijn weinig betreden door mensen en machines. De bodem is jarenlang onverstoord. Voor bepaalde paddenstoelen

is een onverstoorde bodem essentieel. Er zijn ook soorten die juist wel van verstoorte bodems houden en ook die vinden hun plek in het Bruchems bos. De grasstrook met houtsnippers is ook wandel- en werkp pad en derhalve een bodem die juist bewerkt is. Kortom, door de variatie in temperatuur/zon, vocht, begroeiing, bodem en gebruik is er een gevarieerd aanbod in voedsel en leefomgeving voor de schimmels. Veel paddenstoelensoorten kunnen er hun plekje vinden.

Wat zijn paddenstoelen?

Een paddenstoel is het vruchtlichaam van een schimmel (zwam). Paddenstoelen vormen maar een klein deel van de schimmel, waarvan het grootste deel zich in de bodem bevindt in de vorm van schimmeldraden (hyfen). Het is te vergelijken met de appel en de appelboom. De paddenstoelen zijn de "appels" van de in de grond levende schimmel (appelboom).

Functionele indeling

Schimmels kunnen op basis van hun functie ingedeeld worden. Er zijn parasieten, saprofyten en mycorrhiza. Saprofyten zijn de recyclers van dood organisch materiaal. Meer dan 90 procent van de afbraak van de organische reststoffen gebeurt door schimmels. Zonder hen zou een bos in zijn eigen afval omkomen. Voor elk soort afval bestaat wel een paddenstoel. Er zijn specialisten voor dunne twijgjes, voor takken van drie centimeter dik, voor dikke takken en voor volwassen stammen. In de koolstof- en nutriëntenkringloop zijn zij als een van de weinige organismen in staat om met behulp van enzymen, houtstof of lignine en celstof of (hemi)cellulose af te breken en om te zetten in voor zichzelf en andere levensvormen bruikbare

Veel paddenstoelensoorten kunnen er hun plekje vinden

Bij het onderscheiden van melkzwammen en russula's vallen de soorten af die horen bij zure zandgronden. In het Bruchems bos is het rijke klei.

- stoffen. Op de houtsnippers in het Bruchems bos zijn veel verschillende saprofyten aanwezig als hazenpootje, donsvoetjes en franjehoeden.

- Een verhoudingsgewijs klein aantal paddenstoelen leeft parasitair ten koste van een in leven blijvende gastheer. Zwakteparasieten doden een zieke of verzwakte waardplant. Sommige breken daarna als saprofyt het hout verder af. Er zijn ook paddenstoelen die parasitair leven op andere paddenstoelen. De in het Bruchemse bos gevonden Gele trilzwam is een myco-parasiet die parasiteert op schorszwammen. Schorszwammen zijn veelal onduidelijke, vaak grijzige, maar soms ook gele, rode of paarse korstjes op dode takken. Het mycelium van Gele trilzwam dringt daarbij door in het mycelium van deze schorszwam dat in de tak zit. Vaak zie je de vruchtlichamen van beide soorten op een tak zitten, maar dat is niet altijd het geval. De Groene schelpzwam, Paarse korstzwam en Platte tonderzwam zijn parasitaire schimmels die aangetroffen zijn in het Bruchems bos.

- Ectomycorrhiza leven in symbiose met de wortels van loofbomen als eiken, beuken, haagbeuken, berken, elzen, populieren, wilgen, lindes, tamme kastanjes en hazelaars en van naaldbomen als dennen, sparren en lariksen. Zij vormen een schimmelwortel of ectomycorrhiza, die de boomwortels omgeeft en tegen uitdroging, zware metalen en parasieten beschermt. De schimmelwortel groeit van daaruit als een fijn vertakt netwerk van schimmeldraden tussen de boomwortels uit en zorgt zo voor verbetering van de wortelstabiliteit en voor een vergroting van het doorwortelend vermogen en de opnamecapaciteit van het wortelgestel met een factor 1000. Via dit uitgebreide netwerk vindt aanvoer van water en van in water opgeloste voedingszouten uit de bodem naar de boom plaats. De schimmel wordt voorzien in zijn energiebehoefte door de koolhydraten die de boom produceert. Bomen zouden zonder een wortelstelsel dat is uitgebreid met schimmeldraden en beschermd door schimmelmantels, niet overleven. De mycorrhizavormende schimmels kunnen evenmin zonder bomen. Een voorbeeld is de vuurmelkzwam die bij Hazelaars groeit en in het Bruchems bos gevonden is.

Morfologie

- Paddenstoelen hebben veel verschillende uiterlijke vormen. Bekend zijn de paddenstoelen met steel en hoed (met onder de hoed plaatjes of buisjes) en de elfenbankjesvormen. Er zijn echter ook stekelzwammen, korstzwammen, bekerzwammen, knotszwammen, koraalzwammen, trilzwammen, buikzwammen, kernzwammen en nog wat andere. Een indeling op basis van vorm (micro en macro) is de morfologische indeling. Zie foto's.

Determineren van de soorten

In Nederland zijn er volgens de experts wel 5000 verschillende soorten paddenstoelen. Veel soorten lijken op elkaar, maar zijn toch net weer anders en zijn een eigen soort. Alle paddenstoelen kunnen met een microscoop van elkaar worden onderscheiden. Een deel is op basis van veldkenmerken te determineren.

Voor het op naam brengen van een paddenstoel zijn er veel kenmerken waar je in het veld op kunt letten. De app Obsidentify kan je helpen, maar zit er soms ook glorieus naast. Want de app herkent bijvoorbeeld geen geuren. De ziekenhuiszwam is te herkennen aan de lysolgeur. Er zijn paddenstoelen met anijsgeur, carbol, kokos, radijs, maggi, meel of vislucht. Naast ruiken is proeven soms ook nodig. Russula's zijn mede op naam te brengen door even op de tong te testen of de smaak scherp of mild is en daarna weer uit te spugen.

Het is ook belangrijk om te letten op de omgeving en plek van de paddenstoel. Welke beplanting en bomen groeien in de buurt van de paddenstoel. Bij een meidoorn zijn andere paddenstoelen te vinden dan bij een wilg of eik. Het meidoorndonsvoetje groeit bij meidoorns, het Gewoon donsvoetje komt bij diverse bomen voor. Ook is determinatie van het hout waar de paddenstoel op groeit van belang, het zogenaamde substraat. De Witte vlierschorszwam komt alleen op vliert hout voor. Bij het onderscheiden van melkzwammen en russula's vallen de soorten af die horen bij zure zandgronden. In het Bruchems bos is het rijke klei.

In het veld is het belangrijk ook met een loep te kijken. Is er beharing op de hoed of steel? Een paddenstoelliefhebber gaat niet alleen met loep op stap, ook een mes is onmisbaar. Sommige soorten zijn alleen te onderscheiden van een ander soort door te zien hoe ze verkleuren bij doorsnijden en hoe snel die verkleuring gebeurt. Soms is beschadiging in de vorm van indrukken al genoeg. Bij kastanjeboleten verkleuren de buisjes blauw als ze ingedrukt worden

Dat de onderzijde van de hoed bij paddenstoelsoorten verschillend is, is bij velen wel bekend. Er zijn plaatjeszwammen met lamellen, er zijn gaatjeszwammen en er zijn stekelzwammen. Maar hoe de lamellen aan de hoed vast zitten, hoe de rand van de lamellen er uitziet, hoe de lamellen gevlekt zijn, zijn allemaal aspecten die van belang bij determinatie. Het oppervlak van de hoed kan bijvoorbeeld bij parasolzwammen ontzettend verschillen: fijn schubbig, grof schubbig, pyramide-achtige schubjes, schubjes plat liggend of schubpuntjes opgericht, fijn poederig

bedekt. Bij mycena's is het belangrijk om te letten of de hoed of steel plakkerig is, of juist droog. Ook de steel is van belang bij determinatie. Is er een beurs of ring aanwezig? Hoe is het kleurverloop? Welke vorm heeft de steel? Is de steel taai of breekt hij als een krijtje?

En dan is er nog de KBP-er. Vogelliefhebbers kennen wel de KBV-er: Klein Bruin Vogeltje. Ook in paddenstoelenland zijn ze er: Kleine Bruine Paddenstoelen. In het Bruchems bos zijn franjehoeden gevonden die zonder microscoop niet op naam te brengen zijn.

Geboeid geraakt?

Hierboven is geen volledige opsomming van kenmerken, bij lange na niet. Duizelt het u? Of bent u juist geboeid geraakt? Er worden online paddenstoelencursussen gegeven (zie de links onder dit artikel). Het Basis Paddenstoelenboek van Nico Dam, Thom Kuyer en Marjo Dam (KNNV en Nederlandse Mycologische Vereniging) is een boek dat in de cursus gebruikt wordt en biedt beginnende paddenstoelliefhebbers een houvast bij het op naam brengen van paddenstoelen.

Resultaten van de inventarisatie tot nu toe

In de maanden oktober, november en december is het bos regelmatig bezocht. In de tabel vindt u het resultaat. De paddenstoelen zijn gedetermineerd op basis van de veldkenmerken, niet met een microscoop. Bij bepaalde soorten staat er

"sl". Sl staat voor 'Sensu Lato' en betekent: 'in wijde zin'. Er worden dan de soorten genoemd die in het veld op elkaar lijken en alleen met microscoop te onderscheiden zijn. Er zijn meer paddenstoelen gevonden dan in de lijst staan, maar daar is het niet bij gelukt om ze op naam te brengen. Van de 108 Nederlandse Franjehoeden zijn er 90 soorten alleen met de microscoop te determineren.

Het hazenpootje

Op de houtsnippers hebben veel sierlijke, fragiele paddenstoeltjes met een wit steeltje gestaan (ca. 10 cm hoog). Dit zijn hele wonderlijke paddenstoeltjes. Een hazenpootje leeft vaak niet langer dan 24 uur en in een etmaal veranderen ze enorm van uiterlijk.

Als het hazenpootje nog maar kort boven de grond is, kun je met enige fantasie denken aan het pootje van een haas. Ze zijn witvezelig en afgerond. Een paar uur later is de hoed vlak uitgespreid en nog wat later aan de rand sterk naar boven en/of naar binnen gekruld. En nog een paar uur later zijn de sporen rijp en vervloeien de plaatjes tot zwarte 'inkt'.

Links naar online cursussen

- <https://www.floron.nl/Portals/1/Opstapcursus%20paddenstoelen%202024%20website%20definitief1.pdf>
 - <https://www.mycologen.nl/onderzoek/basiscursus-paddenstoelen/>

Marion de Leeuw (foto's en tekst)

Duizelt het u?
 Of bent u juist
 geboeid
 geraakt?

<< Waaierkorstzwam
 <Harde populierboleet

<< Grijze buisjeszwam met guttatie
 < Toefige labyrintzwam onderzijde labyrint

> Gewoon korthaarschijfje solo

>> houtsknotszwam of esdoornhoutsknotszwam

> Witte koraalzwam

>> Gele trilzwam

> Gegordelde Gordijnzwam

>> valse kopergroenzwam

> Bleke franjehoed.

>> Glimmerinktzwam

>>> Franjehoed

Paddenstoelen Bruchemse bos

1	Afgeplatte stuifzwam	Lycoperdon pratense
2	Bleekgele bundelzwam	Pholiota gummosa
3	Bleke franjehoed	Psathyrella candolleana
4	Bundelmycena	Mycena arcangeliana
5	Donkerbruin kelkpluisje	Metatrichia floriformis
6	Draadknotszwam	Macrotyphula juncea
7	Gegordelde gordijnzwam	Cortinarius trivialis
8	Gele trilzwam	Tremella mesenterica
9	Geschubde inktzwam	Coprinus comatus
10	Geweizwam	Xylaria hypoxylon

11	Gewone beurszwam	Volvariella gloiocephala
12	Gewone fopzwam	Laccaria laccata
13	Gewone hertenzwam	Pluteus cervinus
14	Gewone krulzoom sl	Paxillus involutus sl
15	Gewone zwavelkop	Hypholoma fasciculare
16	Gewoon donsvoetje sl	Tubaria furfuracea
17	Gewoon elfenbankje	Trametes versicolor
18	Gewoon fluweelpootje sl, incl. Langsporig, Zomerfluweelpootje	Flammulina velutipes sl
19	Gewoon meniezwammetje	Nectria cinnabarina
20	Glimmerinktzwam sl, incl. Gewone, Bleke, Parel-, Gladstelige glimmerinktzwam	Coprinellus micaceus sl, incl. pallidissimus, saccharinus, truncorum
21	Grauwgroene hertenzwam	Pluteus salicinus
22	Groene schelpzwam	Sarcomyxa serotina
23	Groenschubbige parasolzwam	Lepiota grangei
24	Grote bloedsteelmycena	Mycena haemtopus
25	Grote kale inktzwam sl, incl kleine en bruine kale inktzwam	Coprinopsis atramentaria sl, incl. acuminata, romagnesiana
26	Grote oranje bekerzwam	Aleuria aurantia
27	Grijze buisjeszwam	Bjerkandera adjusta
28	Harde populierenboleet	Leccinum duriusculum
29	Hazenpootje	Coprinus lagopus
30	Helmmycena	Mycena galericulata
31	Houtsknotszwam	Xylaria polymorpha
32	Klontjestrilzwam	Exidia nucleata
33	Langsteelfranjehoed	Psathyrella conopilus
34	Lila satijnvezelkop	Inocybe lilacina
35	Nevelzwam	Clitocybe nebularis
36	Oranjebloesemzwammen sl	Hebeloma sacchariolens sl, incl. fuisporum, gigaspermum, hetieri
37	Oranje druppelzwam	Dacrymyces stillatus
38	Oranje dwergmycena	Mycena acicula
39	Oranje oesterzwam	Phyllotopsis nidulans
40	Oranjerode stropharia	Leratiomyces ceres
41	Paarse knoopzwam sl incl grootsporige paarse knoopzwam	Ascocoryne sarcoides sl, incl. cylichnium
42	Paarse korstzwam	Chondrostereum purpureum
43	Paarse schijnridderzwam	Lepista nuda
44	Papierzwammetje	Byssomerulius corium (
45	Peervormige stuifzwam	Lycoperdon pyriforme
46	Platte tonderzwam	Ganoderma liepsinse
47	Plooirokje sl, incl. Gewoon, Rondsporig, Hercules-, Kleinsporig, Geelbruin, Groot mest-, Mestplooirokje	Parasola plicatilis sl, incl. galericuliformis, hercules, kuehneri, leiocephala, megasperma, schroeteri
48	Plooiwaaierzwammetje	Plicaturopsis crispa
49	Radijsvaalhoeden sl	Hebeloma crustuliniforme sl, incl. cavipes, fragilipes, helodes, ingratum, lutense, oculatum, populinum, velutipes,
50	Rode kelkzwam sl, incl. Krulhaarkelkzwam	Sarcoscypha coccinea sl, incl. austriaca
51	Rode kleibosmelkzwam	Lactarius vulvisimus
53	Spitsschubbige parasolzwam	Lepiota aspera
54	Takruitertje	Collybiopsis ramealis
55	Toefige labyrinthzwam	Abortiporus biennis
56	Tranende franjehoed	Lacrymaria lacrybunda
57	Valse kopergroenzwam	Stropharia caerulea
58	Viltinktzwam sl, incl. Grote viltinktzwam, Sokvoetinktzwam, Rosse, Kleine viltinktzwam	Coprinellus domesticus sl
59	Vuurmelkzwam	Lactarius pyrogalus
60	Waaierkorstzwam	Stereum subtomentosum
61	Wit oorzwammetje sl, incl. Bleek, Rondsporig, Ruwsporig, Grootsporig, Behaard oorzwammetje	Crepidotus variabilis sl, incl. caspari, cesatii, subverrucisporus, versutus, villosus
62	Witte koraalzwam sl, incl. Asgrauwe, Rimpeelige koraalzwam	Clavulina coraloides incl. cinerea, rugosa
63	Witte satijnvezelkop	Inocybe geophylla
64	Witte vlierschorszwam	Hyphodontia sambuci
65	Zadelzwam	Polyporus squamosus
66	Zalmzwam	Rhodotus palmatus
67	Ziekenhuisboomkorst	Radulomyces confluens
68	Zwerminktzwam	Coprinellus disseminatus

Links naar online cursussen:

- <https://www.floron.nl/Portals/1/Opstapcurriculum%20paddenstoelen%202024%20website%20definitief1.pdf>

- <https://www.mycologen.nl/onderzoek/basiscurriculum-paddenstoelen/>

Harry Kolman, bestuurder en docent in hart en nieren

Ik vind het heerlijk in mijn werkplaats te knutselen

Harry Kolman is al 8 jaar voorzitter van de Natuurwacht Bommelerwaard. In het jubileumjaar van de Natuurwacht mag een gesprek met onze voorzitter niet achterwege blijven. Al bijna 15 jaar is Harry bestuurslid van de Natuurwacht. Voor die tijd heeft hij zitting gehad in verschillende besturen en organisaties.

Al vanaf zijn zeventiende bekleedde hij functies als secretaris of voorzitter. Zo stond hij aan de wieg van de badmintonvereniging en was hij medeoprichter van het bestuur van de Buurtbus. In 2010 werd hij door collega-biologiedocent Dirk Muller gevraagd bestuurslid te worden van de Natuurwacht. Na een korte denkperiode zei Harry ja. Maar wie is Harry eigenlijk en wat drijft hem om zich zo in te zetten voor de natuur in de Bommelerwaard?

Veel aan vader te danken

"Op mijn zevende verjaardag kreeg ik van mijn vader een vogelboekje cadeau. Het beroemde boekje 'Wat vliegt daar'" antwoordt Harry op de vraag wanneer zijn interesse voor de natuur is begonnen. "Ik ging toen met dit boekje in de hand regelmatig eropuit om vogels te ontdekken. Die interesse voor vogels is altijd gebleven. "Ik vond fotograferen ook erg leuk. Vooral vogels en andere zaken in de natuur fotograferen vond ik geweldig." "Wanneer is je interesse ontstaan om nestkasten voor steenuilen en torenvalken te maken", vraagt Rien Melis. "Dat heb ik ook aan mijn vader te danken.

Mijn vader was instrumentmaker. Hij maakte en onderhield alles zelf. Dat zit wellicht ook in mijn genen, dat heb ik van jongs af aan van thuis meegekregen", aldus Harry. "Ik vind het heerlijk in mijn werkplaats te knutselen. Een van mijn eerste banen was amanuensis in het voortgezet onderwijs. Ik moest toen van alles in elkaar zetten, onderhouden en zelf maken."

Van amanuensis tot ICT-docent

Harry begon in het voortgezet onderwijs als amanuensis. Dankzij vele uren avondstudie behaalde hij zijn bevoegdheid voor wis- en natuurkunde. In augustus 1982 kreeg hij een aanstelling als docent aan de technische school De Waard in Zaltbommel. Natuuronderwijs vond Harry echter ook fijn om te doceren en dus zette hij zijn avondstudie voort en behaalde hij ook zijn akte voor biologiedocent. Toen ICT-onderwijs belangrijk werd, ging Harry zich ook daarin bekwamen: hij werd ICT-docent.

Prachtige boekwerken en magazine Natuurwacht

Harry heeft de afgelopen jaren in zijn vrije tijd gezorgd voor de prachtige magazines van de Natuurwacht. Ook heeft hij een tiental boeken vormgegeven zoals het boek over de flora en fauna van de Bommelerwaard, een boek over het dorp Alem, een boek over poldermolentjes en sluisjes, een boek over verhalen van herders

en hun schapen, etc. Hoe is de interesse ontstaan om de vormgeving te gaan doen van natuurboeken en natuurmagazines? "Vrienden van mijn ouders", vertelt Harry, "hadden een drukkerij. In mijn jonge jaren heb ik daar heel wat uurtjes gewerkt om wat bij te verdienen. Ik vond het prachtig om te zien hoe boekwerken tot stand kwamen en hoe belangrijk de vormgeving daarbij is. Dat wilde ik ook wel leren." Harry is nu werkzaam aan een grote klus voor de Natuurwacht: De Vogelatlas Bommelerwaard! Dat gaat een flink boekwerk worden van meer dan 350 pagina's. "Het wordt een hele uitdaging om dat boekwerk aan het eind van ons jubileumjaar af te krijgen. Maar dat gaat lukken", aldus een enthousiaste Harry.

De Natuurwacht en de toekomst

"Je bent nu 15 jaar bestuurder van de Natuurwacht, waarvan 8 jaar als voorzitter. Wat zijn zaken waar je met plezier aan terug denkt?" vraagt medebestuurder Ton van Balken.

"We hebben in die periode ontzettend veel werk verricht. Te veel om op te noemen. Persoonlijk ben ik erg blij met de vele werkgroepen die de Natuurwacht heeft. Er zijn bijna tachtig vrijwilligers in al die werkgroepen actief. Met elkaar zijn we ook trots op de vele leden, die onze vereniging heeft: ruim 550. Vooral dankzij ons fraai geïllustreerde magazine is dat aantal de laatste jaren flink toegenomen. Ik ben ook dankbaar dat we een kundig en plezierig bestuur hebben. Dan is het ook fijn om voorzitter te mogen zijn." "Heb je nog wensen voor de toekomst?" "Ik zou het fijn vinden als er nog enkele werkgroepen bijkomen. Zoals de werkgroep vleermuizen en een werkgroep die zich gaat bezighouden met de onderwaterfauna. Belangrijk is ook voor opvolging te zorgen in ons bestuur en de werkgroepen, zodat ook jongeren een actieve bestuursrol krijgen. Dat wordt een mooie uitdaging voor de komende tijd", aldus de trotse voorzitter van een prachtige vereniging, die dit jaar haar 50-jarig jubileum viert.

Persoonlijk ben ik erg blij met de vele werkgroepen die de Natuurwacht heeft.

Grote koekoekshommel (*Bombus vestalis*) (foto Lot Tönis)

De hommels van de Bommelerwaard

Hommels zijn
zeer nuttige
insecten

Tijdens een wandeling in een natuurgebied of speurend naar insecten in je eigen tuin ontdek je altijd wel ergens een hommelm. Hommels behoren tot het geslacht *Bombus* van de familie Apidae (bijen en hommels). Hommels lijken veel op elkaar, maar als je goed kijkt dan zie je wel degelijk verschillen. In de Bommelerwaard kun je acht soorten hommels waarnemen. Totaal komen er in ons land zo'n twintig soorten voor, waarvan er twaalf bedreigd worden. In dit artikel beschrijven we de acht soorten, die je in de Bommelerwaard kunt tegenkomen. Voor de determinatie zijn de verschillende kleurpatronen een belangrijk kenmerk.

Donzig behaard en sociaal

Hommels zijn sociale dieren, die zogeheten staten vormen. De nesten van hommels zitten in holten in de grond, in bomen, nestkastjes en dergelijke. In het vroege voorjaar (maart) begint de koningin met het bouwen van een nieuw nest. Ze legt de eerste eitjes en verzorgt deze. Van april tot medio mei verschijnen de werksters. Die worden vanaf medio mei tot eind juni actief. Als de werksters volgroeid zijn gaan zij voedsel zoeken en onderhouden ze het nest. Vanaf dit moment is de taak van de koningin alleen nog maar eitjes leggen. Rond midden augustus komen ook de eerste mannetjes en jonge koninginnen uit de eitjes. Deze paren en daarna zullen de jonge koninginnen overwinteren. De rest van het nest en de mannetjes vliegen nog tot eind oktober en sterven dan uit. De nieuwe koninginnen beginnen na de winter weer een nest en de hele cyclus herhaalt zich. Het voedsel van de hommels bestaat uit stuifmeel en nectar die ze verzamelen uit bloemen.

Bestuiven belangrijk

Hommels zijn zeer nuttige insecten. Doordat ze tijdens hun zoektocht naar nectar van bloem naar bloem vliegen, brengen zij stuifmeel van de ene bloem naar de andere. Ze zorgen voor het bestuiven van wilde bloemen en cultuurgewassen. Ongeveer een kwart van alle appels, peren en aardbeien wordt bestoven door hommels. Ze dragen bij aan het behoud van natuurlijke ecosystemen en zijn een belangrijke schakel in de voedselketen. Ze dienen als voedselbron voor andere dieren, zoals vogels en spinnen. Hommels steken bijna nooit, alleen als ze zich echt bedreigd voelen.

Acht soorten

Aardhommel (*Bombus terrestris*)

Het borststuk van de aardhommel heeft een geel voorste deel en de rest is zwart behaard. Het tweede rugplaatje van het achterlijf is geel behaard, het tussenstuk is zwart en het einde van het achterlijf is wit behaard. Mannetjes hebben iets meer gele haren op de kop en het eerste achterlijfssegment.

Als de aardhommel niet bij de nectar kan komen, bijt hij een gaatje aan de onderkant van de bloemkroon om toch toegang te krijgen. Het nest van de aardhommel bevindt zich onder de grond en kan tot anderhalve meter diep liggen. Nestkraken komt vaak voor, waarbij een andere koningin de zittende koningin probeert te doden om het nest over te nemen. In het begin van het jaar foerageren ze op wilgen en later in het jaar op distels, klaver en o.a. op smeerwortel. Een volgroeide kolonie van de aardhommel bestaat uit 300 tot 600 werksters.

Tuinhommel (*Bombus hortorum*)

Het voorste deel van het achterlijf van de tuinhommel is geel, het tussenstuk is zwart, en het einde is wit behaard. Soms ontbreken de gele banden en is de hommelm op het witte achterlijfspuntje na zwart behaard. Wat de tuinhommel uniek maakt, is zijn extreem lange tong. Het is de hommelmsoort met de langste tong die we kennen. Hierdoor kan hij nectar bereiken in bloemen met diepliggende kelken zoals o.a. Gele lis, Rode klaver en smeerwortel. De tuinhommel komt algemeen voor in tuinen, weiden, boomgaarden en parken. Het nest van de tuinhommel bevindt zich op of net in de grond. Ze gebruiken stukjes grashalmen om het nest te bouwen. Een volgroeide kolonie bestaat uit zo'n 50 tot 100 werksters.

Akkerhommel (*Bombus pascuorum*)

De akkerhommel is overwegend bruin behaard en gemakkelijk te herkennen aan het bruine borststuk en het achterlijfspunt.

Er komen echter twee kleurvormen voor in Nederland, wat soms tot verwarring leidt. In het hele land kun je het type zien dat een hoeveelheid lichte haren heeft op de onderzijde, het gezicht, de zijkant van het borststuk en de poten. Dit wordt melanisme genoemd. In het westen van het land kun je ook een type tegenkomen zonder deze lichte haren, waarbij de laatste drie rugsegmenten donkerder bruin zijn. Na het ontwaken van de koningin van de akkerhommel gaat ze op zoek naar een nestplek. Akkerhommelkoninginnen verzamelen vaak mos om het nest te bekleden. Ze kunnen hun nest ondergronds in bijvoorbeeld een oud muizenhol maken, maar ook bovengronds in een nestkast of schuur. Een volgroeide kolonie bestaat uit 60 tot 150 werksterhommels. In tegenstelling tot andere hommelmsoorten die stoppen met broeden in de nazomer, broedt de akkerhommelkoningin door tot in september. Daardoor kun je bij goed weer zelfs tot in november akkerhommels zien vliegen. Voorbeelden van planten die de akkerhommel bezoekt zijn fluitenkruid, kleine veldkers, look-zonder-look, Witte dovenetel, vlinderstruik en lavendel.

Weidehommel (*Bombus pratorum*)

Deze hommelm is een kleine soort. Hij heeft een gele kop, een geel/zwart middenstuk, en een oranje kontje. Net als de aardhommel heeft de weidehommel twee gele banden, maar met een rood/oranje achterstuk in plaats van wit. Soms kunnen deze gele banden minder duidelijk zijn of zelfs geheel ontbreken. Mannetjes van de weidehommels zijn duidelijk meer geel behaard (kop, achterrand van het borststuk en grote delen van het achterlijf) dan de werksters. De volgroeide kolonie van de weidehommel bestaat uit 50 tot 200 werksters. Het nest bevindt zich bovengronds in composthopen, vogelnesten, en soms onder stenen. Jonge koninginnen zoeken al in augustus hun winterverblijfplaats op. De weidehommel komt voor op vele planten,

Daardoor kun je
bij goed weer
zelfs tot in
november ak-
kerhommels
zien vliegen.

<< Tuinhommel (*Bombus hortorum*)

< Weidehommel (*Bombus pratorum*)

<< Akkerhommel (*Bombus pascuorum*)

>> Aardhommel (*Bombus terrestris*)

Je kunt nestzoekende koninginnen zien van eind februari tot midden mei

> Veldhommel (*Bombus lucorum*)

>> Boomhommel (*Bombus hypnorum*)

≥ Steenhommel (*Bombus lapidarius*) man

maar zit vroeg in het jaar op wilgen, bolgewassen, en longkruid. Later in het jaar kun je ze vinden op o.a braam en wilgenroosje.

Je kunt nestzoekende koninginnen zien van eind februari tot midden mei, de werksters van begin april tot eind juni, en de jonge koninginnen en mannetjes van eind juni tot begin augustus.

Veldhommel (*Bombus lucorum*)

De veldhommel lijkt veel op de aardhommel, maar heeft citroenkleurige strepen in plaats van okerkleurige strepen. Het voorste deel van het achterlijf van de veldhommel is geel, het tussenstuk is zwart, en het einde is wit behaard. Mannetjes van de veldhommel hebben meer gele haren op de kop en het eerste achterlijfssegment.

Het nest van de veldhommel bevindt zich bovengronds, bijvoorbeeld in composthopen, vogelnesten, of onder stenen. Een volgroeide kolonie bestaat uit 50 tot 200 werksters.

Jonge koninginnen zoeken al in augustus hun winterverblijfplaats op.

De veldhommel bezoekt veel planten, maar zit vroeg in het jaar op wilgen, bolgewassen, en longkruid. Later in het jaar kun je ze vinden op kruisbessen, braam, framboos, en wilgenroosje. Je kunt nestzoekende koninginnen zien van eind februari tot midden mei, de werksters van begin april tot eind juni, en de jonge koninginnen en mannetjes van eind juni tot begin augustus.

Steenhommel (*Bombus lapidarius*)

De steenhommel komt nog algemeen voor, vooral in rivierengebieden en stedelijke gebieden. Het vrouwtje steenhommel is zwart behaard met een roodbruin achterlijfspunt. Mannetjes hebben een geel gezicht en een gele kraag. Vrouwtje steenhommel (werkster of kleine koningin) is gemakkelijk te verwarren met een vrouwtje gras-hommel, maar deze is zeldzaam en voornamelijk te vinden in kustprovincies en Zuid-Limburg. Een andere gelijkende soort is het vrouwtje rode koekoekshommel, die aangezien kan worden voor een koningin steenhommel. Deze onderscheidt zich echter door haar donkere vleugels en vierkante kop.

De steenhommelkoningin ontwaakt al vroeg in het jaar, vanaf maart, en begint met het maken van een nest. Ze legt eitjes waar werksters uit komen die haar helpen met het verzorgen van de volgende broedsels. Een volgroeide kolonie kan uit wel 100 tot 300 individuen bestaan.

Ze zijn te vinden op verschillende planten, zoals wilgen, paardenbloemen, bolgewassen, longkruid, kruisbessen, braam, framboos en wilgenroosje.

Boomhommel (*Bombus hypnorum*)

De boomhommel is een vrij grote hommelsoort die veel voorkomt in tuinen en parken.

De boomhommel heeft een oranje-bruin gekleurd borststuk en een zwart achterlijf met een witte punt. Mannetjes kunnen ook oranje-bruin gekleurd zijn op het voorstuk van het achterlijf. Ze zijn gemakkelijk te herkennen aan hun kleurencombinatie.

Boomhommels verblijven vaak in nestkasten. Bij warm weer zorgen ze voor ventilatie in het nest door hun vleugels snel te bewegen bij de nestkastopening. Een volgroeide kolonie van de boomhommel bestaat uit zo'n 80 tot 400 werksters.

Ze bezoeken verschillende planten, zoals wilgen, bolgewassen, longkruid, kruisbessen, braam, framboos en wilgenroosje.

Gewone koekoekshommel (*Bombus campestris*)

Het vrouwtje heeft een geelbehaard rugschild en goudgele haren aan de zijden van het zwarte achterlijfspunt. De donkergele band achter de kop kan ook meer zwart gekleurd zijn.

Mannetjes van de gewone koekoekshommel zijn kleiner en hebben meer geel op de achterlijfspunt. De gewone koekoekshommel overwintert als imago en vliegt in het voorjaar, vooral op paardenbloemen. Ze zijn broedparasieten en leggen hun eitjes in het nest van andere hommelssoorten, zoals de akkerhommel.

De gewone koekoekshommel komt algemeen voor over heel Nederland maar lijken schaarser dan de akkerhommel en de boshommel. Naast de gewone koekoekshommel komt ook de Grote Koekoekshommel (*Bombus vestalis*) op enkele plaatsen in de Bommelerwaard in kleine aantallen voor. Beiden zijn interessante soorten die afhankelijk zijn van andere hommels voor de voortplanting.

Rien Melis (tekst)
Yvonne Dijkman (foto's)

Beiden zijn interessante soorten

<< Gewone koekoekshommel (*Bombus campestris*)

Aardhommels (*Bombus terrestris*) (foto: Lot Tönis)

Bronnen:
Smit J.T., V.J Kalkman & J. de Rond 2018 Basisgids hommels. Eis kenniscentrum Insecten Leiden. Entomologische berichten 83(6) 2023.

hoog staat. Dat komt ook door de kwel van de Waal. Het kwelwater komt snel binnen, maar verdwijnt maar langzaam. Dit heeft tot gevolg dat de paden doordrenkt raken en zeer modderig worden. Zonder laarzen is het gebied op sommige plekken nog nauwelijks te belopen. Door het versnipperen van het gesnoeide hout van de knotwilgen kunnen enkele paden met houtsnippers nog begaanbaar gemaakt worden. Dat lukt niet overal. Hopelijk zakt het water in het voorjaar snel, zodat het weer plezierig wordt in het natuurgebied te wandelen. Tot die tijd is het advies: laarzen aan!

Ton van Balken

Het kwelwater komt snel binnen, maar verdwijnt maar langzaam.

Nieuwe bomen en struiken voor De Kloosterwiel

Dat deel van De Kloosterwiel is inmiddels flink dichtgegroeid en vormt een uitstekend gebied voor veel zangvogels.

In natuurgebied De Kloosterwiel, dat ligt aan de Waaldijk tussen Zaltbommel en Gameren, staan veel bomen. Het merendeel van de bomen zijn essen en wilgen. De honderden knotwilgen worden bij regelmaat door vrijwilligers van de Natuurwacht gesnoeid. Veel essen zijn ziek en gaan dood. Enige jaren geleden zijn veel essen in het zuidelijk deel van het natuurgebied gekapt en vervangen door jonge aanplant van elzen, eiken en honderden struiken. Dat deel van De Kloosterwiel is inmiddels flink dichtgegroeid en vormt een uitstekend gebied voor veel zangvogels. Vooral putters, vinken, mezen en sijsjes weten de vele zaden van de els goed te vinden. Menige zangvogel nestelt in het dichte struikgewas. Enkele essen, die destijds nog gezond waren, zijn nu ook ziek. Bij een flinke storm vallen ze om. Gelukkig zijn ze geen bedreiging voor de wandelaar, want ze staan midden in het ontoegankelijke bos.

In een ander deel van het tien hectare grote natuurgebied staan nog steeds veel essen. Dit westelijke deel wordt ook wel het essenbos genoemd en wordt door de scouting veel gebruikt voor allerlei groepsspelen. Bij iedere storm vallen ook daar de zieke essen om. De wortels zijn zwak en breken af. Voor wandelaars en spelende kinderen is dit een onveilige situatie. Om die reden is in overleg tussen Natuurwacht en de Gemeente Zaltbommel besloten veel aangetaste essen preventief te verwijderen. Een professioneel bedrijf, Gekko Boomzorg, heeft in het najaar van 2024 dit werk uitgevoerd. Zo'n honderd essen zijn gekapt en afgevoerd, gezonde bomen zijn blijven staan. Op de opengevallen plekken zijn door vrijwilligers

van Natuurwacht nieuwe bomen geplant. Om meer variatie in het bomenbestand te krijgen, zijn verschillende soorten bomen geplant: wintereik, zomereik, linde, iep, els, Zoete kers, Zwarte populier en haagbeuk. Veel onderbegroeiing is er in dit westelijke bos niet aanwezig. De struiklaag ontbreekt op veel plekken. In een gezond bos is een goede en gevarieerde struiklaag belangrijk voor de biodiversiteit. Er werd een lijst opgesteld van struiken die in een dergelijk bos thuis horen: hazelaar, meidoorn, vlier, sleedoorn, hondsroos, vuilboom en Spaanse aak. Op zaterdagmorgen 23 november waren ruim dertig vrijwilligers present om maar liefst 500 struiken en 100 bomen te planten. Indrukwekkend. Rond 13.00 uur was de klus geklaard en kon iedereen met een voldaan gevoel thuis gaan uitrusten.

Met elkaar zijn we benieuwd of de jonge aanplant zal aanslaan. Het zal enige jaren duren alvorens zich een dichte struiklaag heeft gevormd. De verwachting is dat meer vogels in dit verjongde bos een territorium zullen vinden. Speciaal voor vogels en andere dieren zijn houtrillen aangelegd om dekking te geven en voor meer voedsel (insecten) te zorgen. Onlangs heeft de Natuurwacht een gesprek gehad met de scouting om afspraken te maken over het 'spel-gebruik' van dit deel van De Kloosterwiel. Natuurwacht heeft aangeboden rondleidingen te geven voor de diverse groepen en hen uitgenodigd een keer te komen helpen bij het snoeien van de wilgen en/of het kruien van houtsnippers op de paden. Het is jammer dat door de vele regenval de afgelopen maanden de waterstand in de wiel erg

GEKKO
BOOMZORG

BOMEN SNOEIEN, BOMEN KAPPEN EN BOOMADVIES

GEK OP BOMEN

Gekko Boomzorg is een professioneel boomverzorgingsbedrijf. Wij zijn gespecialiseerd in het snoeien en kappen van bomen.

Van één grote boom in een kleine achtertuin, tot complete bomenlanen op een landgoed, de zorg voor uw bomen is bij ons in goede handen.

**WIJ ZIJN GEKKO
BOOMZORG
WIJ ZIJN GEK OP BOMEN**

WWW.GEKKOBOOMZORG.NL

INFO@GEKKOBOOMZORG.NL

T 06 228 779 23

GEKKO BOOMZORG IS EEN ETW-GECERTIFICEERD BOOMVERZORGINGSBEDRIJF

